

УДК 94 (410:47+57): 327 "1917/1919"

**РАДЯНСЬКО-АНГЛІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В КІНЦІ ТА ПІСЛЯ
ЗАВЕРШЕННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(7 ЛИСТОПАДА 1917 р. - 18 СІЧНЯ 1919 р.)**

У статті аналізуються зовнішньополітичні події, пов'язані з приходом до влади у Росії більшовиків і ставлення міжнародної спільноти до Радянської Росії з листопада 1917 - по січень 1919 р. Розглядаються не тільки відношення між окремими державами та урядами, а й військові дії, їх наслідки для територіальної цілісності молодої Радянської Росії. Особливу увагу в статті приділяється питанню радянсько-англійських відносин, укладенню міжнародних договорів, таких як Брестський мирний договір і Комп'єнське перемир'я та їх вплив на вибудовування зовнішньої політики Радянської Росії і Великобританії. Порівняльний аналіз радянської, німецької, британської та сучасної російської літератури дозволяє визначити значні відмінності в підходах даних країн до досліджуваного питання.

Ключові слова: *Радянська Росія, Антанта, Брестський мирний договір, інтервенція, більшовики, змова «трьох послів».*

Відносини між країнами завжди мають свої проблеми, гарні і не гарні сторони. Сьогодні в Україні проходять такі важкі міжнародні стосунки що якраз вивчення міжнародних відносин в минулому дає можливість зрозуміти чому країни проводять ту чи іншу зовнішню політику. Завдяки розширеному, після розпаду РСРС, доступу до джерел та літератури ми можемо вивчити раніше невідомі документи та порівняти різні точки зору по даній темі, а це дає можливість проаналізувати сутність політичних і воєнних конфліктів і їх результати для кожної країни.

Хронологічно у статті розглядається період з 7 листопада 1917 р. - по 18 січня 1919 р., тобто від приходу більшовиків до влади, і до початку

Паризької мирної конференції. Саме в цей час формулюються основні напрямки зовнішньої політики Радянської Росії.

Вже з перших днів, після приходу до влади, більшовиків, визначили принципи, цілі та завдання зовнішньої політики Радянської Росії. У Декреті про мир, який був укладений 26 жовтня 1917 р. та інших зовнішньополітичних актах Радянської держави, панували два основні принципи міжнародної політики: мирне співіснування з країнами інших соціально-політичних систем і пролетарський інтернаціоналізм у відносинах із зарубіжними трудящими і пригнобленими народами. Ініціативу Радянського уряду не підтримали країни Антанти [1, с. 11].

Позиція англійських правлячих кіл була виразно ворожою по відношенню до революційної Росії з першого ж дня Революції. Таке ж було ставлення і всіх членів англійського уряду. Тому 29 листопада 1917 р. англійський посол у Петрограді заявив, що його «Правительство не может признать новое Русское Правительство и поручило своему Послу воздержаться от всяких действий, могущих быть истолкованными, как признание с его стороны совершившегося переворота» [11, с. 30]. Неодноразові звернення Радянського уряду з пропозицією почати переговори про загальний мир Англія й інші країни Антанти ігнорували.

Неважко зрозуміти причини такого ставлення керівних кіл Великобританії до молодої Республіки Рад. У Лондоні побоювалися впливу більшовицької пропаганди на народні маси Великобританії та країн Британської імперії. Також принципи, висунуті більшовиками в Декреті про мир, не забезпечували їм досягнення тих цілей, в ім'я яких Великобританія вела війну.

Протягом листопада та грудня 1917 р. англійський уряд займався виробленням своєї політики щодо Радянської Росії та провів ряд нарад з цього питання з іншими союзними урядами. Результатом цього стало прийняття англійським урядом 21 грудня 1917 р. підготовленого британським політичними діячами Мілнером та Сесилем меморандуму про

відносини з Радянською Росією. Документ передбачав, що Англія повинна негайно вступити в зносини з Радянським урядом. Однак це не було признанням Радянської влади з боку Англії, бо передбачалось, що зносини між двома урядами повинні здійснюватися «за посередництвом неофіційних агентів» [7, с. 54].

Відповідно до цього Брюс Локарт, який був до вересня 1917 р. генеральним консулом Англії в Москві, 14 січня 1918 р. попрямував з Лондона в Петроград, де йому належало діяти в якості англійського дипломатичного агента при Радянському уряді. Аналогічні права дипломатичного агента були визнані англійським урядом за Максимом Максимовичем Литвиновим, який перебував: під час революційних подій 1917 р. в Англії в еміграції і призначений після приходу більшовиків до влади представником Радянської Росії в Англії. Але це не було визнанням де-факто з боку Англії Радянської держави. 16 січня, через два дні після від'їзду Локарта в Радянську Росію, міністр закордонних справ Англії Бальфур заявив в палаті громад, що англійський уряд не визнає Радянський уряд ні де-юре, ні де-факто і вважатиме - діючими повноваження Костянтина Дмитровича Набокова, що був повіреним в справах в Англії з січня 1917 р. спочатку царського, а потім Тимчасового уряду Росії [7, с. 54].

Неофіційний дипломатичний контакт з Радянським керівництвом англійському уряду потрібен був для ряду цілей. Через свого агента в Петрограді він міг допомогти британським підданам, які опинилися в той час в Росії, вибратися на батьківщину, міг вести зсередини підривну роботу проти Радянської влади і, нарешті, що вважалося найважливішим в Лондоні, - впливати на Радянський уряд, з тим щоб перешкодити йому укласти мир з Німеччиною, а якщо це не вдасться, то спробувати домогтися включення в умови миру положень, вигідних для Англії. Крім того, англійські діячі побоювалися, що пряма ворожість Англії і союзників може змусити Радянську Росію піти на зближення з Німеччиною для самозбереження.

Меморандум Мілнера - Сесіла від 21 грудня 1917 р. містив також розширений план інтервенції з метою знищення Радянського уряду і розчленування Росії на ряд держав. Передбачалося, що Англія та Франція будуть «Підтримувати зв'язок з Україною, ... Сибіром, Кавказом і т.д. ». Цей «зв'язок» повинен був забезпечити створення «автономної держави» Вірмен і грузин. Меморандум передбачав проведення інтервенції разом з Францією і США [7, с. 55].

23 грудня 1917 р. представниками Англії та Франції було підписано таємний дипломатичний договір який визначив французькі та англійські зони дії [6, с. 22]. Умови цієї угоди встановлювали, що Англія отримує в Росії «зону впливу», що дає їй кавказьку нафту і контроль над Прибалтикою; Франція - зону, що дає їй залізо і вугілля Донбасу і контроль над Кримом [12, р. 28].

Після укладення англо-французької угоди від 23 грудня 1917 р. відбулися переговори з США і Японією, в результаті яких було сформовано блок інтервентів.

Відмова урядів країн Антанти і США брати участь в переговорах про перемир'я змусила Радянський уряд приступити до переговорів з Німеччиною та її союзниками, які відповіли згодою на пропозицію про укладення миру. Переговори почалися у Брест-Литовську 3 грудня 1917 р. і закінчилися 3 березня 1918 підписанням мирного договору [1, с. 119].

Радянський історик Іван Архипович Росенко у своїй праці «Ленинський декрет о мире в действии», видання 1968 р. вказує що «Брестский мир явился огромной победой советской внешней политики. Советская Россия вышла из войны и тем самым обеспечила условие, жизненно необходимое для укрепления Советского государства, для начала социалистического строительства и создания Красной Армии» [3, с. 23]. Але сучасний російський історик Шамбаров Валерій Євгенович у своїй праці «Белогвардейщина», видання 2002 р. приводить іншу точку зору на цю проюлему. Він пише що «и заключен был Брестский мир. С условиями,

далеко не такими, як начальні. Крім Фінляндії, Польщі, Литви і Латвії, як передполагалося в грудні, від Росії відторгалися Естонія, Україна, Крим, Закавказ'я. Росія демобілізувала армію і розоружала флот. Оккуповані області Росії і Білорусії залишалися у німців до кінця війни і виконання Радами всіх умов угоди. На Росію налагалися контрибуція в 6 млрд. марок золотом. Плюс оплата німцям втрат, понесених в ході революції, — 500 млн. золотих рублів. Плюс кабальний торговий договір. Німеччині і Австро-Угорщині доставалося величезна кількість озброєння, боєприпасів і майна, захоплене в передовій смузі, поверталися 2 мільйони полонених, дозволяючи відновити бойові втрати. Фактично Росія потрапляла в повну економічну залежність від Німеччини, перетворювалася в базу Центральних держав для продовження війни на Заході» [9, с. 100].

Питання про інтервенцію Антанти в Росію досить складне з юридичної, політичної та історичної точок зору. До листопада 1918 р. всі дії країн Антанти були підпорядковані ходу світової війни. Після Бреста Радянська Росія стала фактичним союзником Німеччини, забезпечуючи її ресурсами для продовження війни і повертаючи полонених солдатів, що абсолютно суперечить нормам нейтралітету. Також треба відзначити що, у Мурманську, Архангельську, Владивостоці накопичилося величезна кількість стратегічних вантажів, привезених по союзних поставкам. Тепер все це могло бути віддано більшовиками німцям. Тому висадка десантів у Мурманську, Архангельську, Владивостоці була цілком закономірною - щоб відвантажена в ці порти величезна кількість військових матеріалів не потрапила до ворога.

У грудні 1917 р. в Радянську Росію прибув англійський лейтенант Сідней Джордж Райлі. Він був агентом англійської розвідки «Интеллидженс сервис». Райлі згодом писав, що мав відновити всю мережу англійської розвідки, яка розпалася після Жовтневої революції, налагодити контакти з французькою розвідувальною мережею в Росії, а також спробувати впровадити агентів англійської розвідки в головні радянські установи. Райлі

опинився на російському березі, зійшовши з англійського крейсера «Королева Марія» в Мурманську. Першою його операцією було вийти в довіру до радянської влади. Усілякими обіцянками Райлі схилив голову Мурманського керівництва А. Юр'єва до співпраці. Англійці сподівалися через Мурмансько - Біломорський край розгорнути інтервенцію в Росію або хоча б спробувати вплинути на окремих більшовицьких лідерів [5, с. 250].

Як вказує сучасний російський історик В. Є. Шамбаров у своїй праці «Белогвардейщина», мурманський совдеп безпосередньо уклав угоду з союзниками про їх присутність і допомогу. 6 березня 1918 р. Мурманськ прийшов англійський крейсер «Глори», 14-го «Конкрен», 18-го - французький крейсер «Адмірал Об»; висаджений контингент військ був нікчемним - кілька батальйонів. Виконувати якісь завдання, окрім забезпечення безпеки Мурманська, такі сили, звичайно, не могли. За ним пішли десанти з французького крейсера «Адмірал Про», з американського крейсера «Олимпия» [9, с. 110]. Радянський історик В. Г. Трухановський у своїй праці «Внешняя политика Англии на первом этапе общего кризиса капитализма», цей факт не вказує. Він приводить лише інформацію про те, що союзники висадилися у Мурманську. Він пише: «В марте 1918 года в Мурманске высадили английский десант с крейсера «Глори». За ним последовали десанты с французского крейсера «Адмирал Об», с американского крейсера «Олимпия». 2 августа англичане высадили десант в Архангельске, заняли город, свергли местные органы Советской власти и создали белогвардейское правительство севера России» [7, с. 56].

14 квітня 1918 р. німці захопили столицю Фінляндії Гельсінкі [2, с. 59]. Фінський революційний уряд переїхав у Выборг. В цей час загони Червоної гвардії, продовжуючи опір, відходили на схід.

Наприкінці квітня 1918 р. великий загін білофінів на лижах рушив до порту Печенга. На прохання Мурманської Ради робітничих і солдатських депутатів англійський адмірал Кемп наказав посадити загін російських червоногвардійців на крейсер " Кохрейн " ("Cochrane ") [11, с. 261].

Представник Англії в Мурманську, адмірал Кемп, заявив 18 квітня 1918 р., що «на Финляндию следует смотреть как на колонию Германии и отдача ей мурманского побережья является открытием для Германии доступа к Ледовитому океану», поэтому «Англия не допустит этого» [8, с. 27].

3 травня 1918 р. "Кохрейн" прибув до Печенги, де висадив червоногвардійців. На допомогу їм командир крейсера Фарм направив загін англійських матросів під командуванням капітана 2 рангу Скотта.

Вторгнення білофінів в Карелію викликало тривогу у військових противників Німеччини - Антанти і США. Незважаючи на віддаленість від фронтів, де відбувалися найбільш запеклі бої світової війни, Північ мав важливе стратегічне значення. Тут зустрілися інтереси обох коаліцій. Для Антанти і США це був зручніший в умовах війни шлях зв'язку з Росією і впливу на неї. Держави Згоди надавали першорядне значення тому, щоб Мурманськ не потрапив в руки їх ворога - Німеччини або її васала - Фінляндії, а Мурманська дорога не була перерізана.

Перший напад на Печенгу фіни виробили 10 травня 1918 р. Основні ж сили фінів атакували союзників 12 травня. Сучасний російський історик Широкоград Олександр Борисович у своїй праці «Северные войны России» приводить інформацію про те, що саме «совместными усилиями английским матросам и красногвардейцам (в большинстве своем матросам с крейсера "Аскольд") удалось рассеять и отогнать финнов» [11, с. 221].

Поки тривала світова війна, ніщо не могло змінити позицію Англії в питанні про недопущення німців і фінів на Мурманське узбережжя. З англійської сторони Фінляндії було заявлено, що після війни Англія не буде перешкоджати отриманню Фінляндією виходу до моря на Півночі, але під час війни це виключено, бо це означало б дати Німеччині базу для підводних човнів. Щоб закрити вихід до моря для Фінляндії та Німеччини під час війни, англійці навіть задумали створити «Біломорську республіку». Передбачалося відхопити від Радянської Росії територію від Онезького озера до

Льодовитого океану і цей «онежський трикутник» перетворити в залежну від Англії буферну державу. У цьому випадку не тільки Фінляндія і Німеччина, а й Радянська Росія виявилася б відрізаною від Мурманська узбережжя, там господарювали англійці. Але цей прожект не підтримали ні Франція, ні США. Реалізація його була б неможлива і через позицію російських контрреволюціонерів, прихильників неподільної Росії.

У квітні 1918 р. чехословацькі війська, що прямували з Росії через Далекий Схід у Західну Європу, розтягнулися в ешелонах по залізниці від Волги до Владивостока. Англійці і французи вирішили використовувати ці війська для захоплення тих районів, де вони перебували, а потім більшу частину з них, що знаходилася в Західному Сибіру, повернути на схід і з'єднати з військами інтервентів, що перебували на півночі Росії. Ллойд Джордж писав «...Поэтому, мы 17 мая направили в Мурманск генерала Пула с военной миссией в составе пятисот офицеров и рядовых для обучения чешских войск, которые, по нашим расчетам, должны были там собраться к этому времени» [7, с. 56].

25 травня 1918 р. в ряді міст Поволжя почався заколот чехословацьких військ. Зв'язок між урядами Великобританії та інших держав і заколотом чехословаків стала очевидною для всіх, коли 4 червня 1918 р. представники цих держав зробили Народному комісаріату закордонних справ заяву, в якій вказали, що роззброєння бунтівників ці держави «будут рассматривать... как недружелюбный акт, направленный против них, так как чехословацкие отряды являются союзными войсками и находятся под покровительством и заботами держав Согласия» [1, с. 356].

Проте Радянський уряд прагнув до налагодження та зміцнення торгово-економічних контактів. В квітні 1918 р. Архангельська губ. рада, з дозволу Раднаркому, вела торгіві переговори з представниками Англії, які запропонували для продажу деякі продовольчі товари, що знаходилися на двох британських кораблях, які прибули в Архангельськ. Характерно, що радянський уряд у зв'язку з цим запропонував Г. В. Чичеріну відповісти

позитивно на пропозицію англійців. 16 травня 1918 р. Раднарком прийняв рішення про продаж Англії платини в обмін на необхідні Радянської Росії продукти. Народний комісар фінансів І. Е. Чуковський і уповноважений уряду Великобританії Ф. Ф. Ліч 25 травня 1918 р. підписали угоду про продаж Англії 50 пудів платини. Проте вже 8 липня 1918 р. саме уряд Великобританії зірвав укладання цієї угоди [4, с. 11].

Англійська розвідка в червні 1918 р. організувала антирадянський заколот в Середній Азії, в результаті якого в Ашхабаді з'явився місцевий контрреволюційний уряд. Англійці використовували цей уряд для того, щоб «за згодою» з ним ввести в Туркестан свої війська. Незабаром з Ірану в Туркестан прибув англійський загін під командуванням генерала Маллесона.

2 серпня 1918 р. англійці висадили десант в Архангельську, зайняли місто, скинули місцеві органи Радянської влади. 3 серпня 1918 р. англійські війська висадилися у Владивостоці. 4 серпня 1918 р. англійські інтервенти, що діяли зі згодою з місцевими контрреволюційними силами, висадили свої війська під командуванням генерала Денстервіля в Баку, доставивши їх через Іран і Каспійське море.

Радянський уряд не виключав можливості співпраці з союзними державами з метою перешкодити Німеччині здійснювати загарбницьку політику в Росії. Нотою від 5 березня 1918 р. Радянський уряд запросив союзні держави про те, чи може він «в случае, если Всероссийский Съезд Советов откажется ратифицировать Мирный договор с Германией или если германское правительство, нарушив Мирный договор, возобновит наступление с целью продолжить свой грабительский набег или, если Советское Правительство вынуждено будет действиями Германии отказаться от Мирного договора... и возобновит военные действия, ...рассчитывать на поддержку США, Великобритании и Франции в его борьбе против Германии» [1, с. 208].

Але англійський уряд разом з урядами інших союзних держав підтримував війну проти Радянської Росії і зробив інтервенцію. Також

причиною для інтервенції було бажання англійського керівництва використовувати тимчасову слабкість Росії для того, щоб, поваливши Радянську владу, розчленувати Росію на ряд дрібних держав, частина з яких перебувала б у повній залежності від Великобританії, і таким чином експлуатувати народи і сировинні ресурси, що знаходяться на цих територіях. Англію не влаштовувало відновлення єдиної Росії навіть царського типу, бо, як писав Бальфур, «трудно себе представити, чтобы в случае реставрации царизма Россия не стала опять чисто военной монархией. Но если так, она будет неизбежно опасна для ее соседей; ни для кого в такой мере, как для нас» [7, с. 60]. Також анулювання Радянською державою іноземних позик викликало невдоволення у англійської буржуазії.

31 серпня - 1 вересня 1918 р. ВЧК ліквідувала змову, спрямовану проти влади більшовиків. Це була змова «трьох послів», яка була організована влітку 1918 р. головою спеціальної британської місії Р. Локкартом спільно з французьким послом Ж. Нуланс і американським послом Д. Френсісом. В організації змови брали участь також морський аташе Кромі, лейтенант розвідувальної служби С. Рейлі (Великобританія); генеральний консул Гренар, глава воєнної місії Лавернь, капітан розвідувальної служби А. Вертімон (Франція); генеральний консул Д. Пуль і резидент шпигунської мережі К. Каламатіано (США). Посольства Англії, Франції та США були перетворені в центри антирадянської діяльності. За їх сприяння і фінансової підтримки виник ряд підпільних організацій, за допомогою яких змовники намагалися вести ворожу агітацію у військах Червоної Армії. У серпні 1918 р. ними був розроблений план захоплення Кремля та арешт членів Радянського уряду. У заяві Наркомінсправ від 6 вересня 1918 р. зазначалося, що, в той час як англійські, і французькі війська просуваються по території РРФСР для підтримки відкритих повстань проти Радянської влади, «дипломатические представители этих держав внутри России создают организацию для государственного переворота и захвата власти» [1, с. 469].

Локкарт і Гренар були арештовані і в жовтні 1918 р. вислані за межі Радянської Росії. Нуланс залишив Росію. Верховний революційний трибунал 3 грудня 1918 р. засудив Каламатіано і його помічника А. В. Фріду до розстрілу, 8 учасників змови - до різних термінів ув'язнення, а Локкарта, Гренара, Рейлі і Вертімона, після з'ясування їх ролі у змові, оголосив поза законом.

Припинення воєнних дій на Турецькому фронті дозволило англійцям ще до підписання перемир'я з Німеччиною ввести свій флот у Чорне море і здійснити висадку своїх військ на Кавказі. Незабаром там вже було 20 тис. солдатів, які зайняли Закавказзя і захопили залізницю Баку - Батум. Фланги цього військового угруповання підтримувалися створеною англійцями військовою флотилією на Каспійському морі і англійським флотом на Чорному морі. У Грузії, Вірменії та Азербайджані під охороною інтервентів були створені буржуазно-націоналістичні уряди, що були маріонетками в руках англійського командування. Це були заходи, спрямовані на відторгнення Кавказу від Росії і захоплення його Англією.

Через два дні після закінчення воєнних дій на Західному фронті англійський уряд підтвердив підписану 23 грудня 1917 р. угоду з Францією про організацію інтервенції в Росію. До осені 1918 р. кількість англійських військ в Сибіру досягло 7 тис.

До припинення військових дій на Західному фронті англійський уряд пояснював, що всі вжиті ним в Росії заходи мають на меті сприяти веденню війни проти Німеччини. Після 11 листопада 1918 р. це пояснення вже не підходило, і замість нього було запропоноване нове але. Воно полягало в тому, що тепер Англія нібито веде інтервенцію через «Англійські поняття честі і гуманності», які не дозволяють їй кинути напризволяще білогвардійців, які взяли за зброю в той час, коли ще йшла війна з Німеччиною. Ця версія була запропонована Мілнером в його листі в газету «Таймс». Так політика міжнародного розбою і грабежу цинічно, прикривалася фразами про честь і гуманність. У відповідь на лист Мілнера

представник Радянської Росії, який перебував у Стокгольмі, М. М. Литвинов опублікував заяву, в якій говорилося, що Радянський уряд готовий укласти з інтервентами мир, «дав друзьям союзников необходимые гарантии их безопасности и амнистию за их прошлые преступления» [1, с. 62]. Це мирне звернення так само, як і попередні, залишилося без відповіді.

Англія прийняла заходи, щоб у документі про перемир'я з Німеччиною передбачити умови, які сприяли б боротьбі інтервентів проти Радянської держави. Англійські представники при обговоренні умов перемир'я виступали проти французьких пропозицій, які передбачали швидке роззброєння і демобілізацію німецької армії. Американський генерал Блісс доносив 28 жовтня 1918 р. полковнику Хаузу: «...Лорд Милнер склонен возражать против демобилизации (полагая, что Германии, возможно, придется быть оплотом против русского большевизма), и Вильсон (начальник английского генерального штаба. – В. Т.) с ним согласен» [1, с. 61].

Перемир'я передбачало негайну евакуацію німців з всіх територій, на які вони вторглися на Західному фронті, але ст. 12 умов перемир'я свідчила, що німецькі війська з Росії повинні бути відкликані не відразу, а лише тоді, коли «союзники признают, что для этого настал момент, приняв во внимание внутреннее положение этих территорий» [1, с. 61]. Це означало, що німецьким військам наказувалося залишитися в Росії для боротьби проти Радянської влади до тих пір, поки союзники не зможуть замінити їх своїми силами.

Після розгрому Німеччини для Великобританії посилення Росії було просто неприпустимим, тому що це завадило б її впливу на Балканах та Близькому Сході. Зате розвал Росії давав можливість посилити цей вплив, охопивши ним і зону Прибалтики. Глава британського уряду Ллойд-Джордж прямо заявляв у парламенті: «Целесообразность содействия адмиралу Колчаку и генералу Деникину является тем более вопросом спорным, что они борются за единую Россию. Не мне указывать, соответствует ли этот

лозунг політике Великобританії. Один из наших великих людей, лорд Биконсфилд, видел в огромной, могучей и великой России, катящейся подобно глетчеру по направлению к Персии, Афганистану и Индии, самую грозную опасность для Британской империи» [10, с. 41].

Комп'єнське перемир'я, що завершило переможну для Англії війну, зміцнило позиції правлячих кіл, але не усунуло їх страх перед наростанням революційного руху. Поспішаючи консолідувати свої сили, вони вирішили скоріше провести перевибори парламенту. Ці парламентські вибори відбулися 14 грудня 1918 р. У результаті виборів консервативно-ліберальна коаліція отримала переважну більшість у парламенті - 484 місця з 707. Лейбористи здобули на виборах значну перемогу. Пост прем'єр-міністра зайняв лідер лібералів Ллойд-Джордж.

Відразу після укладення перемир'я з Німеччиною Англія стала готуватися до інтервенції на Балтиці. 28 листопада 1918 р. в Копенгаген прибуло з'єднання британських кораблів під командуванням контр-адмірала Александра Сінклера. До його складу входила 6 - та легка крейсерська ескадра, флотилія ескадрених міноносців і транспорт зі зброєю для білоестонців. Після прибуття в Ревель естонці вивантажили з транспорту тисячі гвинтівок, сотні кулеметів і кілька 76-мм зенітних гармат. Сам же Сінклер негайно рушив до Нарви, де йшли бої між червоними і білими. У ніч на 5 грудня 1918 р. англійські крейсер "Касандра" підірвався на міні і затонув. 14 та 15 грудня 1918 р. англійські кораблі неодноразово обстрілювали червоні частини на південному узбережжі Фінської затоки.

Співвідношення сил у Фінській затоці формально було на користь червоного флоту. Проте більшість його кораблів фізично не могли вийти з баз. Командири з колишніх царських офіцерів були залякані комісарами, флотом управляли в основному колишні мічмани "прискорених військових випусків", чия професійна підготовка була досить умовною.

Англійські ж кораблі були новітньої споруди (1916-1918 років) та суттєво перевершували за своїми характеристиками російські кораблі. Тому англійці швидко встановили панування в усій Фінській затоці.

25 та 26 грудня 1918 р. неподалік від Ревеля здалися англійським кораблям есмінці "Автроил" та "Спартак". Цей випадок надовго відбив прагнення у червоних военморів виходити за межі дальності дії знарядь форту Червона Гірка [11, с. 224].

У січні 1919 р. у зв'язку із створенням нового уряду Мілнер на посту військового міністра був замінений Черчиллем. Внутрішні події в Англії, які розгорнулися на самому початку нового, 1919 р., - бурхливий страйковий рух і бунти в армії, викликані прагненням уряду затримати демобілізацію і використовувати війська для антирадянської інтервенції, змусили англійський уряд більш обережно поставитися до збройної боротьби проти Радянської держави [7, с. 62]. 18 січня 1919 р. розпочалася Паризька мирна конференція, на якій Великобританія та Франція відмовилися проводити широку військову інтервенцію.

Отже з виходом Росії з війни, Антанта втратила багатомільйонну російську армію, яка несла колосальний військовий тягар і відтягувала на себе більшу частину військ противника.

Мирне врегулювання, проведене переможцями після закінчення Першої світової війни, дало Англії більший виграш, ніж іншим країнам Антанти. Головним її придбанням були нові колонії, отримані з числа колишніх німецьких колоній і в результаті розділу низки колишніх турецьких територій. Однак англійські правлячі кола не отримали від мирного врегулювання того, чого вони хотіли, - вони не змогли відновити керівну роль Англії у світовій політиці.

**SOVIET-ENGLISH RELATIONS AT THE END AND AFTER THE END
OF THE FIRST WORLD WAR (THE 7th OF NOVEMBER, 1917 – THE 18th
OF JANUARY, 1919)**

In the given article, external political events, which are connected with the Bolsheviks` coming to power and the international society`s attitude to Soviet Russia since 7.11.1917 - to 18.01.1919, are analyzed. The research deals with not only with relations between separate states and governments, but military actions as well, including their consequences for territory integrity of the young Soviet Russia. Special attention in the given article is paid to the question of Soviet-British relations, international agreements` concluding, such as Brest peace treaty, The Treaty of Compiegne, and their influence on Soviet Russia and Britain`s external policy building. The comparative analysis of the Soviet, German, British and modern Russian literature on the given topic gives an opportunity to define significant differences in the approaches of the above-mentioned countries to the investigated question.

Key words: *Soviet Russia, the Entente, Brest-Litovsk Treaty, intervention, the Bolsheviks, "three ambassadors" conspiracy.*

Б. О. Затовский, Ф. А. Самойлов

**СОВЕТСКО-АНГЛИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В КОНЦЕ И ПОСЛЕ
ЗАВЕРШЕНИЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ
(7 НОЯБРЯ 1917-18 ЯНВАРЯ 1919)**

В статье анализируются внешнеполитические события, связанные с приходом к власти в России большевиков и отношение международного сообщества к Советской России с ноября 1917 - по январь 1919 г., а в

основном стран Антанты. Рассматриваются не только отношения между отдельными государствами и правительствами, но и военные действия, их последствия для территориальной целостности молодой Советской России. Особое внимание в статье уделяется вопросу советско-английских отношений, заключению международных договоров, таких как Брестский мирный договор и Компьенское перемирие и их влияние на выстраивание внешней политики Советской России и Великобритании. Сопоставительный анализ советской, германской, британской и современной российской литературы позволяет определить значительные различия в подходах данных стран к исследуемому вопросу.

Ключевые слова: Советская Россия, Антанта, Брестский мирный договор, интервенция, большевики, заговор «трех послов».

Список використаної літератури та джерел

1. Документы внешней политики СССР. [Текст] / редактор И. Динерштейн - Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1959. - 772 с.
2. Маннергейм К. Г. Мемуары. [Текст] / Карл Густав Манергейм, перевод с финского П. Куйиала (часть 1), Б. Злобин (часть II). – М.: Вагриус, 1999. - 254 с.
3. Росенко И.А. Ленинский Декрет о мире в действии [Текст] / И. А. Росенко. — Л.: ЛГУ, 1968. - 40 с.
4. Рыжиков В. А. Советско-английские отношения 1917-1977 гг. [Текст] / Анатолий Васильевич Рыжиков. - М. : Знание, 1977. - 64 с.
5. Савченко В. А. Авантюристы гражданской войны: Историческое расследование [Текст] / В. А. Савченко. — Харьков: Фолио; М: ООО Издательство АСТ, 2000. — 368 с.
6. Сейерс М. Тайная война против Советской России [Текст] / М. Сейерс, А. Кан; пер. с англ. А. Гуровича, Е. Калашниковой, М. Лорие,

Н. Касаткиной, В. Рубина, под ред. Р. Гальперинной, предисл. П. Поспелова. - М. : Гос. изд-во иностр. лит., 1947. - 453 с.

7. Трухановский В. Г. Внешняя политика Англии на первом этапе общего кризиса капитализма, 1918 - 1939 гг. [Текст] / В. Г. Трухановский. - М.: Издательство Института международных отношений, 1962. - 410 с.

8. Холодковский В.М. Революция 1918 года в Финляндии и германская интервенция [Текст] / В. М. Холодковский. - М.: Наука, 1967. - 387 с.

9. Шамбаров В. Е. Белогвардейщина [Текст] / В. Е. Шамбаров. - М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. — 640 с.

10. Шамбаров В. Г. Государство и революции [Текст] / В. Е. Шамбаров. - М.: Алгоритм, 2001. — 592 с.

11. Широкопад А. Б. Северные войны России — Под общ. ред. А. Е. Тараса [Текст] / А. Б. Широкопад. — М.: ООО Издательство АСТ; Мн.: Харвест, 2001. — 848 с.

12. Kopisto. The British Intervention in South Russia, 1918-1920 [Текст] / Lauri Kopisto, Academic Dissertation; Historical Studies from the University of Helsinki XXIV. - Helsinki., 2011. - 211 p.

В. В. Долід

УДК 94(5):625.1:339.727.22

**БРИТАНСЬКІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ
ЗАЛІЗНИЧНИХ СИСТЕМ ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ ст.)**

Визначено стимулюючий вплив британських інвестицій на розбудову залізничних систем колоній і країн так званої «неформальної імперії». Здійснено історичний ретроспективний аналіз процесу становлення британського залізничного імперіалізму в другій половині ХІХ ст.